

FADERN, SONEN OCH DEN HELIGE ANDE

- en pedagogisk enhet

Förord – om nödvändig ödmjukhet och prövning

Denna text utgör ett förslag, en teologisk hypotes, som med största respekt och ödmjukhet läggs fram inför Kristi kyrka. Den gör inte anspråk på att vara en slutgiltig sanning eller ett nytt dogm, utan är ett försök att tänka troget kring Skriftens vittnesbörd om Gud, med utgångspunkt i Jesu undervisning.

Det är viktigt att framhålla att denna hypotes inte främst ska prövas mot den traditionella treenhetsdogmen, som i sig själv är en mänsklig förklaring och tolkning av Bibelns texter, utan den bör först och främst prövas i ljuset av Bibelns egna texter och det sammanhang där de är skrivna.

Eftersom hypotesen skiljer sig från den klassiska treenighetsläran, behöver den även undersökas och bedömas i samklang med kyrkans kollektiva urskilning, erfarenhet och bön, men grunden måste alltid vara vad Bibeln säger, utan att förutsätta teologiska system som förklarar Bibeln.

Det är också värt att påminna om att de begrepp som används i treenhetsläran, såsom "person" och "väsen", formulerades i specifika filosofiska och språkliga sammanhang under fornkyrkans dogmutveckling. Dessa begrepp var viktiga i sin tid för att värna Guds enhet och Jesu gudom, men deras innebörd kan lätt missförstås i modern tid. Därför är det angeläget att återvända till Bibelns språk och syftet bakom Jesu undervisning, snarare än att låsa sig vid historiska formuleringar som i dag kan skapa förvirring.

Pedagogisk enhetsteologi

För att kunna referera till hypotesen med ett samlande begrepp, föreslås termen "pedagogisk enhetsteologi". Den syftar på att de bibliska begreppen *Fadern*, *Sonen* och *Anden* inte ska förstås som tre separata personer eller medvetanden i Gud, utan som pedagogiska benämningar – språkliga verktyg – som Jesus använde för att beskriva ett och samma gudomliga väsen på ett sätt som människan kunde ta till sig. Denna förståelse skiljer sig även från det som kallas modalism, där Gud tänks uppträda i olika "skepnader" eller roller vid olika tidpunkter i historien. Hypotesen menar inte att Gud byter gestalt, utan att människan i varje tid ges språkliga redskap för att förstå den evige, oföränderlige Guden. Fadern, Sonen och Anden är därför inte roller Gud antar, utan benämningar människan använder parallellt för att närma sig det gudomliga mysteriet.

Kärninnehåll i hypotesen

- **Gud är en – helt och fullt, både i väsen och medvetande**

Gud är inte tredelad, varken i viljeinriktning, funktion eller identitet. Det finns endast en Gud, en person, ett självmedvetande, och detta väsen är oförändrat och odelbart. När vi talar om att Gud är ett medvetande, menar vi inte ett psykologiskt jag eller ett begränsat subjekt som en människa. Det handlar inte om ett inneslutet medvetande med begränsningar, utan om Guds självklara, eviga, odelbara identitet – en vilja, en inriktning, ett jag. Det är denna enhet som hypotesen vill värna om. Det är också viktigt att förstå att detta ena medvetande inte utesluter Guds förmåga att verka på olika sätt eller uttrycka sig genom olika språkformer. Men dessa uttryck innebär inte en uppdelning i separata personer. De är snarare olika fönster mot samma verklighet – Guds fulla, enhetliga väsen.

- **Treenigheten är en pedagogisk hjälp – inte en ontologisk beskrivning.**

Det är viktigt att skilja mellan pedagogisk beskrivning och ontologisk verklighet. Denna hypotes menar att Fadern, Sonen och Anden är språkliga hjälpmedel – inte metafysiska distinktioner inom Guds väsen. Det innebär inte att Gud i sig själv består av tre personer, utan att människan får hjälp att förstå den ende Guden genom tre olika begrepp. Ett viktigt stöd för denna förståelse finns redan i dopformeln i Matteusevangeliet: "Döp dem i Faderns och Sonens och den helige Andes namn" (Matt 28:19). Här används ordet "namn" i singularis, inte plural. Det står alltså inte

"i namnen", vilket skulle antyda tre separata identiteter, utan ett gemensamt namn som rymmer tre benämningar. Detta tyder på att uttrycken Fadern, Sonen och Anden inte syftar på tre skilda väsen eller personer, utan är olika sätt att tala om en och samme Gud. Bibelns språk visar här att det är en Gud, ett namn, inte tre gudomliga individer med separata namn. På så sätt är treenigheten inte en beskrivning av Guds inre natur, utan en pedagogisk struktur som vägleder människan i mötet med Gud. När vi talar om Anden, handlar det inte om en separat gudomlig individ, utan om samma Guds närvaro uttryckt på ett nytt sätt. Guds handlande i historien – skapelse, inkarnation och utgjutande av Anden – förstås då som olika sidor av en och samme Gud, inte tre olika personer. När Jesus talar om Fadern, om sig själv som Sonen, och om den helige Ande, gör han det för att människan ska kunna förstå något av det utsägliga. Dessa benämningar är inte olika personer i Gud, utan olika beskrivningar anpassade till människans förståelsehorisont.

• Jesus undervisar genom bilder, liknelser och anpassat språk

På samma sätt som Jesus säger att Guds rike är som ett senapskorn, eller att himlen är som ett bröllop, använder han även begreppen Fadern, Sonen och Anden för att förklara det oförklarliga. Dessa begrepp måste därför förstås bildligt och pedagogiskt, inte bokstavligt eller filosofiskt.

• Dialog mellan den mänskliga och den gudomliga naturen

När Jesus ber till Fadern är det det mänskliga som vänder sig till det gudomliga inom honom. Det är inte två personer, utan två nivåer av verklighet inom en och samma identitet.

• Anden är inte en separat person, utan Guds fortsatta närvaro bland människor

När Jesus säger att en annan hjälpare ska komma, syftar han inte på en annan individ, utan på Guds närvaro som förmedlas till människans inre liv, efter att Jesus inte längre är kroppsligt närvarande. Det är inte en annan person, utan samma Gud som verkar i människan på ett nytt sätt. Här är det viktigt att inte fästa sig vid begreppet "*annan*", utan förstå det utifrån Jesu undervisningssituation och dess syfte. Vi kan här jämföra med hur Gud i Gamla testamentet visar sin närvaro på olika sätt – till exempel i molnstoden under ökenvandringen eller i elden på berget Sinai. Det är inte olika personer som uppenbarar sig, utan samma Gud, men på sätt som människan kunde uppfatta. Andra exempel på detta i Gamla testamentet är Guds vishet, som i Ordspråksboken talar och verkar nästan som en person, men ändå förstås som ett uttryck för Guds väsen. Ett annat är "Herrens ängel", som i flera berättelser talar som Gud själv och identifieras med honom, men ändå skiljs från honom i berättelsens språk. Dessa uttryck visar hur Guds enhetliga väsen kunde beskrivas med flera former utan att det uppfattades som flera gudar eller personer. På samma sätt kan vi förstå Jesu tal om Anden: Gud, som tidigare varit närvarande på ett synligt sätt i Jesus, blir nu närvarande osynligt, inom människan. Man kan därför säga att *det som Jesus kallar Anden är Gud i det osynliga*, och *det som han kallar Sonen är Gud i det synliga*. Men det är fortfarande en och samma Gud – inte olika personer, inte olika viljor eller medvetanden, utan ett väsen, en identitet, beskriven på två olika sätt utifrån människans upplevelse. Det är därför möjligt att tala om Anden som en person – men då i betydelsen Guds egen person, inte en annan. Det är inte en distinkt individ vid sidan av Fadern eller Sonen, utan Guds eget väsen som verkar osynligt och inre i människan. Det vi kallar Fadern, Sonen och Anden är olika sätt att benämna och erfara en och samma Gud. Anden är alltså inte ett annat medvetande, utan samma Gud – verksam i människan med samma kärlek, vilja och väsen som i Sonen och Fadern.

• Relation i den inkarnerade Guden

Begreppet *relation* används i denna hypotes inte om förhållanden mellan olika personer inom Gud, eftersom det förutsätter flera medvetanden. Däremot kan man tala om en inre relation mellan det gudomliga och det mänskliga inom den inkarnerade Gudspersonen, Jesus Kristus. På liknande sätt som vi människor ibland för ett inre samtal med oss själva – bollar tankar, kämpar med olika viljor, och till och med använder vårt inre språk som om vi talade med en annan – kan man förstå Jesu bön till Fadern. Det är inte ett uttryck för två personer, utan för den mänskliga

erfarenheten av att stå i relation till det gudomliga. När Jesus som människa ber till Fadern, speglar det hans mänskliga dialog med sin egen gudomliga identitet – en inre kommunikation snarare än en interpersonell. När Jesus ber till Fadern, eller uttrycker sig som att Sonen gör Faderns vilja, är det inte fråga om ett samtal mellan två separata personer, utan om ett uttryck för spänningen och samspelet mellan Guds eviga väsen och den verkligt mänskliga natur han antagit. Det är alltså inte en relation mellan Gud och någon annan, utan ett mysterium inom själva inkarnationen – Gud som blivit människa.

• Paulus använder samma begrepp – men utifrån Jesu pedagogik

När Paulus i sina brev talar om Fadern, Sonen och Anden – till exempel i välsignelser eller teologiska formuleringar – gör han det utifrån den undervisning och de begrepp som han, likt de andra lärjungarna, har tagit emot genom Jesus och den tidiga församlingen. Det är möjligt att Paulus, liksom många andra troende efter honom, faktiskt uppfattade dessa som tre olika personer eller medvetanden, eftersom han använde sig av det språk och den begreppsvärld som Jesus pedagogiskt förmedlade. Men det innebär inte att Guds väsen *måste* förstås på det sättet. Att fästa sig vid begreppen och personifieringarna som om de vore absoluta beskrivningar av Guds inre väsen, kan leda till missförstånd. Denna hypotes betonar därför att språket är ett verktyg – inte en exakt spegelbild av det gudomliga. Som Paulus själv säger: "Bokstaven dödar, men Anden ger liv" (2 Kor 3:6). På samma sätt som med Jesu liknelser, måste vi inte fastna i själva bilden, utan lyssna till det som ligger bakom orden.

Jesu pedagogik – även för sig själv

En möjlig och djupt meningsfull aspekt av hypotesen är att Jesus inte bara använde begreppen Fadern, Sonen och Anden för att undervisa andra, utan även för att själv, i sin mänskliga natur, förstå sitt förhållande till det gudomliga. Som sann människa behövde Jesus, liksom alla människor, växa i vishet, insikt och förståelse (jfr Luk 2:52). I denna mognadsprocess kan språket ha varit ett nödvändigt redskap även för honom.

Att han talar om "Fadern" är då inte enbart för åhörarnas skull, utan också för att själv sätta ord på det utsägliga mysterium som han bar inom sig: att han är Gud, men också människa.

Det är avgörande att slå fast att Jesus inte bara var en människa som använde pedagogiskt språk om Gud, utan att han själv var och är Gud i köttslig gestalt. Att Jesus talar om Fadern och Anden som något annat än sig själv måste förstås i ljuset av hans fulla mänsklighet. Som sann människa använde han det språk han hade tillgång till, men detta förändrar inte att han också i sitt väsen var sann Gud.

Det är alltså inte så att Jesus bara talar om Gud – han är Gud. Men i sin mänskliga medvetenhet växte han, lärde sig och satte ord på det utsägliga, både för sig själv och för andra. Hypotesen vill därför inte underminera Jesu gudom, utan fördjupa förståelsen av hur det gudomliga kunde uttrycka sig genom det mänskliga.

Dessa begrepp – Fadern, Sonen och Anden – kan alltså ha uppstått i hans mänskliga reflektion, i hans böneliv och kamp, som en del i hans väg till självförståelse. Det är därför möjligt att säga att: Begreppen hjälpte Jesus själv att förstå sin identitet. Därigenom blev de också verktyg för att hjälpa andra förstå Gud. På så vis är begreppen Fadern, Sonen och Anden inte bara undervisningens språk, utan också självförståelsens språk – först för Jesus som sann människa, och sedan för hans lärjungar.

Bortom bokstaven

De nytestamentliga texterna där Jesus ber till Fadern, där Anden sänker sig som en duva, och där alla tre benämns samtidigt, måste enligt denna hypotes förstås som språkliga konstruktioner utifrån Jesu undervisning och människans behov av begriplighet. De är sanna i sin pedagogik, men måste tolkas som mänskliga återgivning av ett gudomligt mysterium som i sig är enhetligt och odelbart.

Reflektion

Guds väsen är större än människans språk. Det är här viktigt att förstå att det klassiska begreppet "person" i treenighetsläran inte motsvarar det vi i dag menar med en person – alltså ett självständigt medvetande med vilja och känsloliv. När kyrkofäderna talade om persona (latin) eller hypostasis (grekiska), avsåg de ett särskiljande drag inom Guds väsen, inte tre separata individer.

Vi människor tänker ofta att kärlek förutsätter två olika personer – att älska är att rikta sig till någon annan. Men i Guds fall är detta inte nödvändigt. Gud behöver inte någon utanför sig själv för att vara kärlek, eftersom Gud är kärlek i sitt väsen. Det är en kärlek som inte uppstår i relation, utan som utgår från Guds fullhet och är fullkomlig i sig själv. I Jesus Kristus, där det gudomliga förenas med det mänskliga, kan dock denna kärlek upplevas på ett sätt som liknar ett utbyte: en kärlek mellan det mänskliga och det gudomliga inom honom. Det är därför inte fråga om två olika personer, utan om Guds kärlek uttryckt genom det mänskliga medvetandet.

Denna hypotes och även historiska tolkningar bygger på språkliga modeller som inte kan gripa det gudomliga väsendets enhet fullt ut. När Jesus talar om Fadern, Sonen och Anden är det alltså inte för att beskriva tre medvetanden eller tre gudomliga personer, utan för att föra människan in i förståelsen av en enda, helig Gud, vars enhet vi endast kan ana genom bilder, liknelser och språkliga hjälpformer. Denna hypotes föreslår att trosmysteriet om Gud bör återföras till dess ursprungliga enkelhet: en enda Gud, odelbar, vars helhet beskrivs med tre begrepp – inte tre personer varken i modern uppdelning eller enligt kyrkofädernas språkbruk. Det är människans språk som är delande, inte Guds väsen.

Vi bör också komma ihåg att inte ens Gud själv, i sin mänskliga natur, hade full kunskap om sitt eget gudomliga väsen. Det är mycket möjligt att Jesus – som sann människa – också behövde växa i insikt om vem han var, och att det var ur detta mänskliga perspektiv han försökte förstå sig själv och förmedla denna förståelse till andra. Han använde då de begrepp som stod till buds: Fadern, Sonen och Anden – som pedagogiska redskap, både för sig själv och för sina lärjungar.

Men även om han som människa inte alltid var fullt medveten om hela sin gudomliga kapacitet, kunde han aldrig gå emot sin gudomliga natur. Det fanns ingen splittring eller motsättning i honom, utan en fullständig samklang mellan det mänskliga och det gudomliga – även när det mänskliga var underordnat, begränsat eller prövades.

Kritik, begränsning och gemensam ödmjukhet

Det är förståeligt att denna hypotes kommer att möta kritiska röster från företrädare för den klassiska treenhetsläran, och det är helt legitimt. Många kommer med rätta att be om förklaringar till bibeltexter som traditionellt har tolkats som uttryck för tre olika "hypostaser" eller personer i Gud. Sådan prövning är viktig och välkommen.

För klargörande skull är denna hypotes inte ett uttryck för modalism, där Gud förstås som en och samma person som uppträder i olika roller eller masker vid olika tidpunkter. Den är inte heller triteistisk, som om det fanns tre separata viljor eller individer i Gud. Inte heller är den ariansk, där Sonen eller Anden förstås som skapade väsen, lägre än Fadern. Denna hypotes bekänner fullt ut att Jesus är Gud i köttslig gestalt och att Guds Ande är Guds närvaro själv – inte något lägre, inte någon annan. Den gör inte heller anspråk på att avfärda alla historiska begrepp, men ifrågasätter deras absoluta bärkraft i vår tid, särskilt när orden "person" eller "hypostas" riskerar att förstås som självständiga medvetanden. Hypotesen föreslår i stället att dessa termer bäst förstås som pedagogiska uttryck, inte ontologiska beskrivningar. Det är ett försök att återvända till den bibliska enkelheten: att Gud är en – och att detta uttrycks i ett språk anpassat till mänsklig fattningsförmåga, utan att det innebär inre splittring i Guds väsen.

Samtidigt står denna hypotes inte helt utanför den historiska kristna reflektionen. Den delar flera insikter med kyrkofäder som Gregorius av Nyssa och Augustinus, särskilt vad gäller insikten om språkets otillräcklighet i mötet med Guds mysterium. Liksom dem vill denna hypotes värna både Guds enhet och Jesu fulla gudom, men den gör det genom att tolka begreppen Fadern, Sonen och Anden som parallella benämningar snarare än separata "personer". Gregorius framhöll att skillnaden mellan de tre inte ligger i väsen, utan i relationella uttryckssätt – ett synsätt som påminner om det pedagogiska anslaget i denna hypotes. Augustinus utvecklade en modell där Guds inre liv kan anas genom själens olika funktioner – minne, förstånd och vilja – vilket i sig är ett pedagogiskt sätt att närma sig det gudomliga. På samma sätt vill denna hypotes inte fastna i bilderna eller orden, utan lyssna till vad de pekar mot: en enda Gud, evig och odelbar, vars kärlek uppenbaras i Jesus Kristus och fortsätter verka genom Anden – inte som tre, utan som en.

Det är också värt att påminna om att denna hypotes inte gör anspråk på att ge en fullständig förklaring av Guds väsen – och det kan heller ingen teologisk modell göra. Varken denna pedagogiska enhetsteologi, treenhetsdogmen, modalismen eller någon annan idéform kan fånga Gud i sin helhet. Gud är större än våra begrepp och modeller.

Vi sitter därför alla, i någon mening, i samma båt: Vi försöker tala om det utsägliga, förstå det oförståeliga, och göra det gripbart utan att förvränga det. Därför måste varje teologisk modell prövas, men också hållas med ödmjuk hand.

Syftet med denna hypotes är inte att ersätta treenhetsläran med ett nytt dogm, utan att erbjuda ett annat sätt att förstå Bibelns språk om Gud – ett som sätter fokus på Jesu pedagogik, på Guds enhet, och på människans begränsade förståelseförmåga.

"Ännu ser vi en gåtfull spegelbild, då ska vi se ansikte mot ansikte."

(1 Kor 13:12)

Möjlig användning i religionssamtal och evangelisation

Även om denna hypotes inte kan göra anspråk på att fullt ut beskriva Guds väsen – eftersom varje mänskligt försök att förstå det gudomliga i grunden är begränsat – kan den ändå tjäna ett syfte i samtal med människor från andra religiösa traditioner. I mötet med judar och muslimer, där tanken på treenighet ofta utgör ett hinder för förståelsen av den kristna tron, kan denna pedagogiska enhetsteologi fungera som en bro. Den bevarar både Guds enhet och Jesu gedom, men uttrycker detta med en annan betoning: inte som tre skilda personer, utan som en Gud som låter sig förstås genom olika begrepp, anpassade till människans förmåga att ta emot.

På så sätt kan hypotesen öppna ett samtal snarare än stänga det. Den erbjuder en språkdräkt för att tala om Jesus som sann Gud och sann människa, utan att i första steget kräva ett accepterande av tre "personer" i Gud – ett begrepp som för många upplevs som flerpersongud eller motsägelsefullt i relation till Guds odelbara enhet.

Målet är inte att urvattna den kristna tron eller gömma undan något, utan att, i ödmjukhet och trohet mot Skriftens vittnesbörd, ge redskap för att väcka intresse och öppna hjärtan för det största av alla mysterier: att Gud själv har blivit människa i Jesus Kristus – och att vi i honom ser Guds ansikte.

"Gud var i Kristus och försonade världen med sig själv."

(2 Kor 5:19)

Ockhams rakkniv – den enklaste modellen som förklarar mest

Ockhams rakkniv är ett filosofiskt metodverktyg som säger: *"Man ska inte anta fler ting än nödvändigt. Välj den förklaring som gör färre antaganden – om den räcker till."*

Tillämpat på den Pedagogiska enhetsteologin som här beskrivits:

- Du antar en Gud, ett medvetande, en vilja, och tre språkliga uttryck (Fadern, Sonen, Anden) som hjälp för människan att förstå det gudomliga.
- Det finns inga ytterligare antaganden om tre "personer" i någon modern psykologisk mening.

Hypotesen förklarar: Jesu språkbruk, böneliv, Andens utgjutelse, och Bibelns treeniga formuleringar – utan att införa metafysiska distinktioner i Guds väsen. Enligt Ockhams rakkniv är detta en enklare modell än den klassiska treenhetsläran som säger:

- Ett väsen, men tre personer (hypostas), som är "särskiljda men inte separerade".
- Dessa personer delar vilja och väsen, men är ändå olika i sina relationer till varandra (Fadern föder Sonen, Anden utgår).

Modellen är filosofiskt komplex, och kräver begrepp från grekisk/latinsk metafysik för att försvaras (hypostas, ousia, perichoresis). Enligt Ockhams rakkniv är denna modell mer komplex. Den förklarar vissa texter (t.ex. Jesu bön till Fadern) genom inre relationer mellan hypostas – men dessa relationer kräver flera abstrakta antaganden.

Slutsats enligt Ockham

Den Pedagogiska enhetsteologin är den enklare förklaringsmodellen, så länge den räcker till för att förstå hela det bibliska vittnesbördet. Om man inte ser behov av att ontologiskt särskilja Fadern, Sonen och Anden som tre distinkta medvetanden/personer, då är denna modell mer "rakknivsvänlig".

Teologisk och kyrklig prövning

1. Biblisk trohet

Båda modellerna försöker vara trogna Bibeln. Den Pedagogiska enhetsteologin bygger primärt på Skriftens språkbruk och pedagogik – vilket är starkt. Den klassiska modellen bygger också på Skriften, men filtrerad genom filosofisk reflektion och försvar mot heresier. Den Pedagogiska enhetsteologin är enklare i bibliskt språk, men klassisk treenhetslära är bredare i sin försvarskraft.

2. Troggemenskap

Den klassiska treenhetsläran är en trosgräns i nästan alla historiska kristna samfund: katolska, ortodoxa och protestantiska. Den Pedagogiska enhetsteologin står utanför den formella dogmatiska treenhetsläran. Men, den förkastar inte klassisk tro, utan tolkar den annorlunda: som pedagogik snarare än metafysik. I ekumeniska och konfessionella sammanhang kan Den Pedagogiska enhetsteologin mötas med misstänksamhet – även om den är trofast.

3. Filosofisk logik

Den klassiska modellen har alltid haft en inbyggd spänning: Hur kan tre "personer" vara en Gud, utan att det blir tre gudar (triteism) eller tre roller (modalism)? Den Pedagogiska enhetsteologin löser denna spänning genom att säga: det är en Gud, ett medvetande, och människan har fått tre benämningar för att förstå. Det kräver ingen ontologisk delning inom Guds väsen. Denna modell är alltså mer logiskt koherent utifrån ett rationellt perspektiv.

Sammanfattning

Perspektiv	Klassiska treenhetsdogmen	Pedagogisk enhetsteologi
Ockhams rakkniv	<i>Mer komplex</i>	<i>Enklare</i>
Biblisk språkgrund	<i>Indirekt trogen via tolkning</i>	<i>Direkt trogen språket</i>
Troggemenskap	<i>Accepterad av kyrkorna</i>	<i>Utanför dogmatisk konsensus</i>
Filosofisk klarhet	<i>Kräver abstraktion</i>	<i>Mer begreppsmässig klarhet</i>
Interreligiöst	<i>Ofta hinder i dialog</i>	<i>Mer öppnande bro</i>

Slutsats

Om du söker en modell som är språkligt trogen Bibeln, filosofiskt rak, och pedagogiskt användbar, är den Pedagogiska enhetsteologin "bättre" enligt Ockhams rakkniv. Men om du söker en modell som är formellt godkänd av den historiska kyrkan, är treenhetsdogmen den "bättre" i traditionell mening. Pedagogiska enhetsteologin är ett annat sätt att förhålla sig till mysteriet – med större språklig och logisk klarhet.